

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 9 (Aralık/December 2022), s. 671-688.

Geliş Tarihi-Received: 26.10.2022

Kabul Tarihi-Accepted: 12.12.2022

Araştırma Makalesi-Research Article

ISSN: 2687-5675

DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1194988

Cinsiyet Rollerini Ekseninde Kazak Kahramanlık Masalları

Kazakh Heroic Tales Within Gender Roles

Muhammet ATASEVER*

Öz

Modern zamanlara dek tarihi, coğrafi, sosyal ve siyasal şartlardan ötürü sözlü geleneğin güçlü birer temsilcisi olan Kazak Türkleri, sair Türkler gibi zengin bir anlatı geleneği ve repertuvarına sahiptirler. Şekil itibari ile nazım-nesir karışık, destan-masal arası bir tür gibi görünen ve söz konusu geleneğin farklı bir örneği olan Kazak kahramanlık masalları, konusu bakımından destanlara yakın olsa da topyekün bir milleti ilgilendiren sorunlardan ziyade kahramanın öz macerasını, ekseriyetle daha dar grupların karşılaştığı güçlükleri ve ana kahramanın bu manada verdiği yaşam mücadelesini aktaran sözlü eserlerdir. Türk epik yaratmalarında esas gaye milletin menfaatlerini koruyup kollamaktır. Milletin koruyucusu ise onun kendi bilinç dünyasında yaratıp şekillendirdiği anlatı kahramanıdır. Epik anlatı kahramanı, doğumundan ölümüne kadar hayatının her aşamasında anlatılardaki diğer karakterlerden ayrılan bir portre çizer; zira o, milletin ülkülerini kendi bünyesinde toplayan ve bu idealleri yaşatma kudretine sahip kişidir. Bu çalışmada, Kazak kahramanlık masallarında yer alan toplumsal cinsiyet unsurları, aile sosyolojisi bağlamında disiplinlerarası bir yaklaşımla aktarılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Destan, masal, kahramanlık masalı, Kazak Türkleri, roller, toplumsal cinsiyet.

Abstract

Until modern times, Kazakh Turks, who are strong representatives of oral tradition due to historical, geographical, social and political conditions, have a rich narrative tradition and repertoire like other Turks. Kazakh heroic tales, which seem to be a mixed genre between prose and verse, epic and fairy tale in terms of form, and which are a different example of the tradition in question, are oral works that convey the hero's personal adventure, the difficulties faced by smaller groups and the main hero's struggle for life in this context, rather than the problems that concern a whole nation, although they are close to epics in terms of subject matter. The main purpose in Turkish epics is to protect and watch over the interests of the nation in question. The protector of the nation is the epic hero created and shaped by its own mental universe. The hero of the epic draws a different profile from other characters in the narratives with every phase of his life from birth to death; for, he is the person who embodies the ideals of nation and has the power to reify them. In this study, gender elements in Kazakh heroic tales will be analyzed with an interdisciplinary approach in the context of family sociology.

Keyword: Epic, fairy tale, heroic tale, Kazakh Turks, roles, gender.

* Öğr. Gör. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Rektörlük OZDK Türk Dili Bölümü, Kilis/Türkiye, e-posta: atasevermuhammet@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9633-8297.

Giriş

“Er azığı ile börü azığı yolda”¹

Toplumbilimsel manada, aile fertleri içerisinde var olan iş bölümü ve statü farklılıkları olarak kabul edilen toplumsal cinsiyet (gender); kadın ya da erkek olmaya toplumun ve kültürün yüklediği anlam ve beklentiler (Yaşın Dökmen, 2012, s. 20), kültürün cinsiyete atfettiği görev ve etkinlikler (Kottak, 2008, s. 443), belirli bir statünün gerektirdiği görevleri yapma ve onun ayrıcalıklarından ve haklarından yararlanma biçimi (İçli, 2008, s. 98), bireyi kadınsı ya da erkeksi olarak karakterize eden psikososyal özellikler (Rice, ?, s. 20), erkekler ve dişiler arasındaki toplumsal ve kültürel farklılıklarla ilgili bir kavram (Giddens, 2013, s. 505) gibi çeşitli şekillerde tanımlanır.

Rol ve statü tespiti ise o toplumun değer yargılarının aileye aksetmesi biçiminde şekillenir. Toplumsal kabuller her bireye farklı ödev ve sorumluluklar yükler. Fertlerin ise bu ödevleri tamamlaması beklenir. Fertlerdeki, zaman-mekân gibi birçok değişkenin etkilediği rol farklılıkları kimi tanımlarda sadece biyolojik temelli olarak verilse de Giddens’a göre roller bireyin biyolojik cinsiyetinin neticesi olmak zorunda değildir (2013, s. 505). Toplumsal cinsiyet kavramının ortaya çıkmasında kadın ve erkek arasındaki biyolojik süreçlerden ziyade sosyal süreçlerin etkili olduğuna (Yaşın Dökmen, 2012, s. 23) işaret eden araştırmacılar da vardır. Kottak’a ise bu ayrışmaya iktisadi ve siyasal durumu neden olarak gösterir (2008, s. 461-462); zira bahsolunan iki kavram; iş bölümünü, ayrımı veya eşit dağılımı ortaya çıkarır.

Çalışmanın konusunu ihtiva eden “kahramanlık masalı” kavramı, araştırmacılarca dört farklı anlatıyı kapsayacak biçimde kullanılmıştır: mit ve efsanelerin klâsik destana geçiş yolundaki tür ve kahramanlık destanlarına kaynaklık eden tür; Ugor-Samoyed, Mançu-Tunguz ve bazı diğer Sibirya halklarında görülen daha erken “epik öncesi” folklor anlatı formları; Arne-Thomson kataloğunun 300-301 ve bir miktarda 550-551 numaraları arasında yer alan belirli gruptaki kahramanlık tipi, büyü/ peri olağanüstü masallar; dünya folklorunda geniş olarak bilinen geç epik konuların geç dönem masalsı anlatıları (Yıldırım, 2012, s. 39-40). Konuya yerli ve yabancı kaynaklardan hareketle açıklık getiren Aça’ya göre; ister kahramanlık masalı isterse arkaik destan (köne epos) adı verilsin, mîten klâsik destana geçiş aşamasını oluşturan bu metinler, mit, masal, efsane gibi türlerin pek çok unsurunu bünyelerinde toplamışlardır. Söz konusu yaratmalar, zamanla içlerinde barındırdıkları mit ve masal unsurlarının pek çoğunu atmış ve çağdaş anlamıyla tarihî-realist destanlara dönüşmüşlerdir (2000, s. 13-14).

Cinsiyet rolleri, ister biyolojik varoluşun bir sonucu isterse zamansal, mekânsal, sosyal, iktisadi yahut siyasal öğrenilmiş/öğretilmiş fiiller olsun; yalnızca birey, aile, toplum üçgeninde var olan bir gerçeklik olarak kalmaz, edebi metinlere ve anlatılara da sirayet eder. Halk yaratmalarının önemli bir yekûnunu arz eden destan ve masal metinleri de kültürel kodları içerisinde barındıran önemli yaratmalardır. Bu sayıtlardan yola çıkarak hazırlanan bu çalışmada, Kazak Türk folklorunda yer alan 47 adet arkaik/eski/masalsı destan/köne epos yahut kahramanlık masalı toplumsal cinsiyet ekseninde değerlendirilmiştir.

Güzellik

Kız, ay ve güneş kadar parlak tenli, beline kadar uzayıp dökülen altın misali sarı saçlı, küçük ağızlı, parlak gözlü, ince belli, uzun boylu, ipeklere bürünmüş, görenleri kendinden geçirecek kadar; hatta huri emsali güzel ve cezbedici olmalıdır. Bilhassa altın rengi saçlar o kadar etkileyicidir ki suya kapılıp giden saçları görenler saçın sahibine âşik

¹ Yıldırım, 2017, s. 184.

olurlar. Bir masalda ise kızın güzelliğine, söz söylemedeki mahareti eklenir, iyi bir hatip olması kızı çekici hale getirir. Masallarda çirkin kız bahsine ise rastlanmaz. Akbilek Kız-Turğın Bala'da, evlenilecek kadın güzel olmalıdır. Akbilek kızın "ay denilse ağzı, gün denilse gözü"dür, yüksük gibi ağzı ve ince beli vardır (Yıldırım, 2017, s. 89, 95, 99). Karaüyük'te, Karaüyük'in yolda karşılaştığı ak otağdaki kız ayla güneş gibi parlar (2017, s. 345). Nazım Kızın Hikayesi'nde, Han'ın kızı Nazım çok güzeldir (2012, s. 294). Narik Batır'da, Mendisuluv'u gören asker güzelliğinden düşüp bayılır (2012, s. 371). Er Targın'da, Targın Akşahan'ın kızı Akjünis adlı çok güzel kızı ile kaçır (2017, s. 412). Kalmuk hanı, Hanzada'nın güzel tek kızını ister (2012, s. 420). Kulamergen'de, Kulamergen'in eşi kendisine layık güzel bir eştir, saçları altın gibi sarıdır (2012, s. 425). Alaman ile Jolaman'da Alaman'ın eşi Karaşas'ın güzelliği huri kızları gibidir. Karaşas adını altın gibi parlayarak beline dökülen saçlarından almıştır (2012, s. 431). Kulamergen'deki gibi, bu masalda da suya kapılıp giden saçları gören han saçının sahibine âşık olur (2012, s. 431). Batır Koyuşu'da, hanın kusursuz, güzelliğine gözün hayran kaldığı, hatip bir tek kızı vardır (2012, s. 491). Tek Gözlü Dev'de, ağabeyin bulduğu kız ay ile güneş gibi, ipeklere bürünmüş güzel bir kızdır. Küçük kardeş de vezirin ay ile güneş gibi güzel kızı ile evlenir (2012, s. 748-749). Kökjan Batır ile Ejderha'da, Kökjan Batır'ın gönlünün düştüğü kız, ay dese ağzı, gün dese gözü olan altın saçlı bir kızdır (2017, s. 387). Nanbatır'da, Nanbatır'ın âşık olduğu kız da ay ile güneş gibi, serpilmiş ve çok güzeldir (2017, s. 468).

Toplum ekseriyetle kızda güzel olma vasfı ararken, yalnızca bir masalda kız güzelleri aratmayacak kadar etkileyici güzelliği sahip bir erkeğe de rastlanır. Hanşentay'da, Hanşentay on beşinde doğan aya benzetilir, halk onun güzelliğinden kendinden geçip bayılır (Yıldırım, 2017, s. 290).

Evlenilecek yahut evlenilen eşin güzel olması istenen bir kriter olsa da kızın güzelliği kıskançlıkları da beraberinde getirir ve türlü çatışmalara sebebiyet verir. Erkeğin vefatı yahut kaybolması ile onun eşinin -yenge- kardeşlerine miras kalacağı düşüncesi de görülür. Karaüyük'te, Karaüyük'in abileri eşinin güzelliğinden dolayı Karaüyük'i kıskanırlar; çünkü kendi eşleri onun kadar güzel değildir (Yıldırım, 2017, s. 348). Nanbatır'da, Nanbatır'ın âşık olduğu kız görünce âşık olan Temirbatır ve Suvbatır, ikisi, kızı ortak eş olarak almak isterler (2017, s. 469). Köruğlı'nda, Köruğlı'nın öldüğünü düşünen kırk kardeşi yengeleri Ak Dinas'ı almak isterler: "Ağabey ölse yenge miras, at ölse sağrı miras" (2012, s. 364-365) sözü ile bu fikirlerini beyan ederler.

Kızın güzelliği, tatlı dili ve cilvesi erkekleri tuzağa düşürmek için bir araç gibi de kullanılır. Alpamıs ve Altı Yaşındaki Alpamıs'da; Kempir, Alpamıs'ı kırk kızın adı, sözü, cilvesi ve sundukları kımız-ıçki ile sarhoş edip Alpamıs'ın zindana atılmasına sebep olur (Yıldırım, 2012, s. 299, 306-307).

Bahadırılık

Kızda aranan baş vasıf güzellik iken erkek de aranan ise bahadırılıktır. Bu konuya değinen Kaplan'a göre, erkeğin kadında kahramanlık vasıflarını aradığı bu toplulukta -Oğuzlar- kadının erkekte en büyük meziyet olarak bunu istemesi ise gayet tabiidir (2006, s. 40). Erkemaydar masalında, Erkemaydar genç bir bahadır olarak aktarılırken kız kardeşi Naran güzel bir kız şeklinde vasıflandırılır (Yıldırım, 2017, s. 251).

Bahadırılığın gereği bir eylem olarak erkek vaktinin çoğunu avda geçirir. Bu yalnızca avlanan hayvanların ocakta yahut toyda kullanılması açısından değerlendirilemez; zira av, kahramanın hikayesinin -savaş teçhizatı edinme, atını bulma, sevgiliyi görme, tutsaklık, esir düşme, ilk bahadırılık gibi- başlangıcı olması, onun hareket kabiliyeti ve maharetlerini diri tutması açısından da önemlidir. Baygulan'da, Baygulan

adlı oğlunun bütün işi sabahtan akşama av avlamaktır (Yıldırım, 2017, s. 172). Nazım Kızın Hikayesi'nde; Kambar, Han kızının köyü civarında av avlarken, kız ona âşık olur (2012, s. 294). Alibek Batır'da, Alibek hayvanları ile ava çıkar ve bir ak maral avlar (2017, s. 133-134). Altın Aydar'da, Altın Aydar, kimsenin ulaşamadığı bir mekânda çok değerli bir kulunu yakalamayı başarır (2017, s. 149-150).

Doğumu yalnızca zikredilen, bebekliği hemen hiç olmayan, çocukluğu göz açıp kapayıncaya kadar geçen erkek, çok kısa zamanda düşmanın en dehşetli savaşçıları ile rekabete girip onları alt edecek derecede güç ve meziyetlere sahip olur. Baygulan'da, Karabatır ile giriştiği mücadelede annesi, iki kardeşi ve eşi ona yardım etmez lakin dört yaşındaki küçük oğlu ona yardıma koşar (Yıldırım, 2017, s. 176-177). Altı Yaşındaki Alpamıs'da, Altı Jasar Alpamıs çocuk olduğu halde bahadır bir erdir (2012, s. 306). Akbilek Kız-Turğın Bala'da, Turğın bala sözünde durmayan kervancıların deve, tay ve mallarına el koyar, çekip alır, tacirleri de kovar. Ele geçirdiği ganimetle kız kardeşi Akbilek'in yanına gelir ve bu kazançlarıyla yaşam sürmeye başlarlar. Ayrıca Turğın Batır tek başına Kalmuklar'ı yenilgiye de uğratar (2017, s. 91, 97-98).

Türk destan anlatılarının ekserisinde toplum, kahramandan intikamını almasını ve milleti refaha kavuşturmasını bekler. Bazı anlatılarda, her ne kadar geçmişte yaşananlar ondan gizlenmeye çalışılsa da kahraman, toplumun sözcüsü gibi karşısına dikilen kadından saklı gerçekleri öğrenir. Kahramanın karşısına dikilen bu kadın genellikle oyun oynarken zarar verdiği yahut öldürdüğü arkadaşının annesidir. Türk destanlarında kahraman bazen bu yolla adını da kazanır. Deldaş Batır'da, Deldaş Batır'ın annesi onu doğurur, oğlu sekiz yaşına gelince esir düşer ve Deldaş Batır bahadır bir yiğit olunca annesini düşmanın elinden kurtarır (Yıldırım, 2017, s. 205, 218-220). Tumarbas Batır'da, Tumarbas babasını öldüren devden intikamını alır (2017, s. 474-475). Köruğlı'nda, Köruğlı ablasını kaçıran Besbatır'ın kızı Ak Dinas adlı güzel kızı kaçıarak öcünü alır (2012, s. 358). Yalnız Yiğit'in Nesilleri'nde, Jalğız Jigit babasının öcünü almak için Kalmuklar'ın üstüne sefere çıkar. Ertuyak annesini sıkıştırarak -annesini evladını korumak istese de söylemek zorunda kalır, çocuk sıcak buğdayı annesinin eline bastırır, canını yakar- babasına ne olduğunu ve Kalmuklar'ı öğrenir (2012, s. 723, 725). Karadön Batır'da, Yalnız Yiğit'in Nesilleri'nde olduğu gibi oğlan oyun oynarken bir çocuk öldürür, ölen çocuğun annesi: "Yiğitsen babanı kurtar!" diye feryat eder, çocuk babasının sağ olduğunu böylece öğrenir. Karadön Batır'ın oğlu Kanışpen Batır tutsak babasını kurtarır (2012, s. 815, 823-824). Alibek Batır'da, Alibek kendisini öldürüp kız kardeşlerini almak isteyen Şülingir'i öldürür (2017, s. 134-136).

Türk destanlarında özellikle babasız kalan çocuklar hakkında konuya açıklık getiren Aça, tarihin en eski dönemlerinden beri sürekli mücadele etmek, savaşmak durumunda kalan Türk ulusunun destanlarında, savaş mağduru öksüz-yetim çocuklara özel bir yer ayrılmasından daha doğal bir şey olamayacağını; öksüz-yetim bahadırların konu edildiği destanlarda, yaşanan ağır felaketlerden felaketlere neden olanların öksüz-yetim kahramanlar tarafından cezalandırılarak yeniden huzurlu ve mutlu günlere dönüldüğünü (2003, s. 74) söyler.

Kadınlar tıpkı erkek bahadırlar gibi kahramanlıklarını; eşlerini, çocukları, babalarını, milletlerini, özellikle olağanüstü güçlere galebe çalarak da gösterirler. Batır ile Bala'da, Batır'ın evlendirdiği kız kardeşi Bala, geceleri nöbet tutarak kocasını yedi başlı Jestırnak'tan kurtarır (Yıldırım, 2017, s. 162). Erkemaydar'da, üç kız tıpkı bahadır yiğitler gibi babalarının da vasiyetine uyarak uyuyan düşmanları yedi başlı Jalmavız dokunmazlar (2017, s. 253). Jestırnak'ta, Jestırnakların sonunu Şora Batır ve kızı getirir (2017, s. 336). Mamay Batırın Hayali'nde, Mamay Batır kızı Biykeş, babası ve dokuz abisini kurtarmak için Jestırnak'ı geceleri uyumayıp bekler ve öldürür (2017, s. 451). Yayık

ile İdil'de, Edil'in kızı Jalmavızın kızını başına vurarak öldürür, halk huzura kavuşur (2012, s. 766). Altın Aydar'da, altın bir sandığın peşinden giden Altın Aydar'ı masalda adı zikredilmeyen kız kardeşi kurtarır (2017, s. 150-151). Boz Atlı Boran Batır'da, Boran Batır Jeztırnak adlı canavarı öldürüp nam yaparken, kızı da "Jeztırnak'ın karısını öldüren bahadır" olarak nam salar (2017, s. 185-186). Altı Yaşındaki Alpamıs'da, Alpamıs kendisini tutsak eden hanın kızına âşık olur, kız ona yardım eder, birlikte düşmanı alt edip yurda dönerler (2012, s. 310).

Yalnız, masalların çoğunda kadının babasına veya az da olsa eşine yardım etmediği görülür. Bu gibi durumlarda babanın yardımcısı ileride alplığı ile ünlenecek olan küçük oğludur. Yardım etmeyen eş-kız kimi zaman cezaya çarptırılırken kimi zaman ise eksiklikleri cinsiyetlerine atfedilerek görmezden gelinir yahut bağışlanır. Eksikliğin özellikle cinsel kimliğe atfedilerek bağışlanması kız-erkek ayrımı bağlamında manidardır. Kulamergen'de, tutsak düşen Kulamergen kızından ve oğlundan yardım ister, kızı cevap vermeyip kaçıp giderken oğlu kurtulmasına yardım eder (Yıldırım, 2012, s. 426). Alaman ile Jolaman'da, Alaman'ın kızı akıllı yetmediği için babasını kurtaramaz lakin Alaman'ın oğlu babasını kurtarır (2012, s. 433). Tek Gözlü Dev'de, yardım isteyen yiğide ablası yardım etmezken küçük erkek kardeşi yardım eder (2012, s. 747).

Evlilik

Evliliğe resmi manada atılan ilk adım; evlenecek kimse için kız istemeye gitmek (TDK, 2011, s. 735) dünür gitmek; evlilikte eşlerden biri ile öbürünün kan yakınları arasında kurulan yakınlık ilişkisi (Ozankaya, 1984, s. 40) ise dünürlüktür. Bu kavramlar metinlerde erkek çocuk/oğul bağlamında karşımıza çıkar. Erkek; oğlu için dünürçü gider yahut oğlunu dünürçü yollar, kimi zaman ise kız kardeşini evlendirmekten sorumludur. Kökjan Batır ile Ejderha'da, Kökjan Batır'ın babası dokuz kız sahibi bir adama dünürçü olarak gider (Yıldırım, 2017, s. 384). Totan Batır'da, Kubahan tek oğlu Totan'ı gördüğü rüya ile Şintemir Han'ın tek kızı Künikey'le evlenmesi için gönderir (2012, s. 439-440). Talaspay Mergen'de, Talaspay oğlunun düğünü için halkı toplar, kısrak keser, kırk gün toy yapar (2012, s. 936). Batır ile Bala'da, Batır kız kardeşini evlendirir (2017, s. 161-162).

Kahramanın epik biyografisinin tamamlanmasında bir geçiş ritüeli olan evlenme, Sibirya ile Altay-Sayan, Kıpçak ile Oğuz kollarınca ilk kahramanlık akdinden biri olarak gösterilir (Bayat, 2013, s. 158). Kahramanların alacakları kızı kendileriyle evlenmeye razı etmek için ilkin çetin savaşların altından kalkması gerektiğini işaret eden bu motif, başka motiflerle birlikte Türk destan geleneğinde derin dal budak salarken (Gökyay, 2007, s. 1050); kız için ise kimlikli bir birey olmada toplumsal kabulün ilk adımıdır. Ona evlenme yaşı gelince ad verilmesi yahut kızın kendisine ad vermesi de manidardır. Duvdar Kız'da, evlenme çağı gelen kız kendi adını kendisi koyar: "Duvdar Kız" (Yıldırım, 2017, s. 234).

Kız evlenme isteğini yahut evlenme çağının geldiğini dolaylı yollardan çeşitli pratiklerle ebeveynlerine, hususen babasına bildirir. Deldaş Batır'da, Hanın kızları babalarına üç olgun elma göndererek evlenme çağlarının geldiğini bildirirler, zira yetişkin elmanın vakti geçerse çürür (Yıldırım, 2017, s. 208-209). Talaspay Mergen'de, Kadır Han'ın küçük kızı babasına, iki ablası ve kendisinin, evlenme çağlarının geldiğini üç ekmeği pişirerek anlatır: birinci ekmeği yakar, ikinci ekmeği yarım yakar, üçüncü ekmeği ise pişmesi gerektiği gibi pişirir (2012, s. 932). Duvdar Kız'da, Zengin Han Kızını istemeye gelenlere: "Ben bilmem, kızım(in) kendisi bilir, kendi idaresi/iradesi kendisinde/evlense de evlenmese de kendisi bilir" der (2017, s. 234, 235).

Masallarda kızın gönlünü kaptırdığı erkeğe, sevgisinin ve niyetinin bir emaresi olarak ipek eşarp vermesi ritüeli de görülür. Koyşu Batır'da ve Koyşu Batır Destanı'nda, ejderhayı alt eden Koyşu Batır'a hanın kızı kendi eşarpını hediye eder (Yıldırım, 2012, s.

459, 486). Batır Koyşısı'nda ise, Hanın kızı kendisini kurtaran Batır Koyşısı'ya ipek bir eşarp verir (2012, s. 493).

Evlenip yuva kuracak olan kızın da eş adayında aradığı bazı kıstaslar vardır ki bunların ilki ve ekseriyetle tek olanı istisnasız bahadırılıktır. Kaplan'a göre, evlenme ile kuvvetli olma arasında bu manada bir bağ vardır (1979, s. 30). Öyle ki bazı kızlar eş adayının diğer bahadırları yenmesini yeterli görmeyip bir de güreşte kendisini yenip yenemeyeceğini sınar. Reichl, konuyu Türk destanlarına geneller ve evlenmek için sevgiliyi elde etmeden önce, kahraman birbirini izleyen görevleri icra etmek ve yarışmalara katılıp, başarılı olmak; hatta kahraman, bir savaşçıya benzeyen sevgiliye karşı da mücadele edip, ona üstün gelmek zorundadır (2011, s. 162) çıkarımına varır. Hanşentay'da, Aynahan'ın kızı babasının kendisini üstün gelen pehlivana, atı galip gelen bahadıra vermesini ister (Yıldırım, 2017, s. 288). Kambar Batır'da, Han Azimbay kızı Nazım Suluv gördüğü erkekler içerisinde bahadır bir er olmadığını söyler (2012, s. 291). Alaköz Batır'da, Kırgız beyinin kızı Botaköz, kendisini güreşte yenen Alaköz'le kaçmayı ister (2012, s. 510). Yalnız Yiğit'in Nesilleri'nde, Nayzabay hanlık yapan kızı güreş meydanında yener ve onun yerine han olup kızla evlenir (2012, s. 734).

Erkeğin bahadırılıktan sonraki ilk işi ve çoğunlukla hayata gözlerini açtığı yurdunu ilk terk edişi de evlilik gayesi iledir. Kahraman eşine de türlü zorlukları aşarak ulaşacaktır. O, bazen yoldaşları için de türlü kahramanlıklar göstererek onların da sevdiğilerini elde etmelerine, evlenmelerine aracı olur. Bayat'a göre, evlenme motifi ile destan ya tamamlanır ya da evlenme başka motiflerin ortaya çıkmasına zemin hazırlar (2013, s. 158). Alibek Batır'da, Alibek, Akbilek'e ulaşmak için yola düşer, türlü zorlukları aşar, Akbilek'in Jekeşunak ile evleneceğini öğrenir, kına günlerine yetişir, Jekeşunak'ı ok atmada alt eder, Akbilek'i kaçıır, Jekeşunak Alibek'i yaralar, Alibek iyileşir, Akbilek ile yurtlarına dönerler (Yıldırım, 2017, s. 137-144). Yalnız Yiğit'in Nesilleri'nde, Şaşbay yolda güzel bir kız görür, bu kız padişahın kızı imiş, kızı yemeye gelen ejderhayı öldürür, kızın babası padişah oyun ve toy ile kızını Şaşbay'a verir (2012, s. 730-731). Kökjan Batır ile Ejderha'da, Kökjan Batır, hüner göstererek bir zengin kızını alır ve kızını yoldaşına verir. Benzer biçimde başka iki kızını yine alplik yaparak elde eder ve onu da ikinci ve üçüncü yoldaşına verir. Yine alplik yaparak bir kızını da kendisi alır (2017, s. 386-387).

Güzellik aranan eşteki en önemli vasıflardan biri de erkeğin kendi inancından birisi ile hayatını birleştirmesi de beklenir. Aksi bir durum çeşitli çatışmaları beraberinde getirecektir. Akbilek Kız-Turğın Bala'da, Nogay hanın kızları Kanıkey ile Tinikey, Bögen Batır kâfirden kız aldı diye kinlenir ve Bögen'in eşi Akborık'a düşman olurlar (Yıldırım, 2017, s. 87).

Bahadırın önündeki en büyük engel ise fakirliği ve çoban oluşudur. Onun bu durumu bahadırılığını gölgeleyen yahut göstermesine mâni olan bir unsur olarak verilir. Evlenmek istediği kızın babası -çoğunlukla han- bu sebeplerden ötürü evliliğe karşı dursa da sonunda bir şekilde ikna olur; yahut Türk destanlarında olduğu gibi düşman damat olgusu karşımıza çıkar. Lâkin destanların aksine damadın peşine gitme, tuzak kurup onu öldürmeye kalkışma gibi durumlara rastlanmaz. Kambar Batır'da, Vezir Kambar Batır söylese de Han Kambar Batır fakir diye kızını vermek istemez, veziri azarlar. Han daha sonra düşmanını alt eden Kambar Batır'a kızını verir (Yıldırım, 2012, s. 291, 292-293). Nazım Kızın Hikayesi'nde, Han'ın kızı gönlünün sevdiğine varmak ister, babası da herkesi çağırır lâkin kız hiçbirini beğenmez (2012, s. 294). Batır Koyşısı'nda, Han kızını koyun çobanı olan Batır Koyşısı'ya vermek istemez (2012, s. 495).

Evlilik özellikle erkek için talihin dönmesi, murada maksuda ulaşmak demektir. Akbilek Kız-Turğın Bala'da, erkeğin kendisine eş bulması "talihin döndüğü vakit" olarak adlandırılır (Yıldırım, 2017, s. 89). Yerden Çıkan Jelim Batır'da, evlenmek murat maksada

ulaşmak olarak aktarılır (2017, s. 320). Nazım Kızın Hikayesi'nde, Kambar Batır'a benzer biçimde Kambar düşmanı alt edip, kızı alır, muradına erer (2012, s. 294). Karadön Batır'da, toy yapıp yeni evlenen Karadön devler yurdunu basar lakin hemen peşlerine düşmez; zira muradına ulaşmak ister, eğlenceyi dağıtır, tan atıncaya kadar yeni aldığı genç gelinin koynunda yatar, sabah yola çıkar. Karadön Batır'ın oğlu ise Kanışpen Batır uzun mücadeleler sonunda han kızı güzel Künikey'i alır, muradına ulaşır (2012, s. 813-814, 823-824).

Kızın da muradına maksuduna ulaşması gönüllerin birleşmesi tabiri bir masalda görülür. Tumarbas Batır'da, Hanın kızı ile evlenen Tumarbas ve kız birlikte yatıp gönüllerini birleştirirler ve evlenip muratlarına ererler (Yıldırım, 2017, s. 476). Söz konusu tabirin kız açısından hemen hiç zikredilmemesi Türk toplumunda kadının iffeti ve mahreminin gizli ve korunmak zorunda oluşu ile ilgilidir. Burada kadının iffetini muhafaza gibi bir rolü daha karşımıza çıkar ki toplum tarafından her rolün üstünde görülür. Kadının ihaneti yahut aile bireylerine yüz çevirmesi, onları yardımsız koyması üstüne basılarak özellikle erkek ile kıyas edilerek verilir, iffetini muhafaza edememek affedilmez ve cezası kesindir. Alaman ile Jolaman'da, Alaman'ın eşi Karaşş han ile evlenebilmek için kocasına tuzak kurar, kızı babasına yardım etmez. Alaman eşini ve kızını bağlar, kayınbabasına götürür, durumu öğrenen adam sinirlenir ve öz kızı ile torununu öldürür. Kayınbaba küçük kızını Alaman ile nikahlar (Yıldırım, 2012, s. 433). Bu tavır bir nevi hatanın telafisi, aileyi toplumsal manada etkileyecek olan suçlamaları bertaraf etme ve özür dileme refleksi olarak değerlendirilebilir. Burada olduğu gibi bekâr kızın çocuksuzluk, iffetini koruyamama, ölüm gibi türlü sebeplerden ötürü kız kardeşinin eşine-eniştesine nikahlanması günümüzde de görülen bir uygulamadır.

Metinlerde, erkeğin tesis edilecek birlikteliklerde genellikle rızası sorulurken beşik kertmesi denilen pratikle evlendirilmesine de rastlanır. Genellikle aşk konulu destanlarda ve halk hikâyelerinde görülen beşik kertmesiyle kahramanların aileleri çocukları daha doğmadan veya küçük bir çocukken onları nişanlarlar (Şahin, 2012, s. 123). Kertilen nesne bir yemini işaret ederken, yerin yarılmasını kasteden kertilme ise yeminini bozanın başına gelmesi dilenen veya geleceğine inanılan acı sonu belirtir (Ergin, 2014, s. 135, 193). Yalnız Yiğit'in Nesilleri'nde, sözleştikten sonra yurduna dönen Ertuyak kendisi ile sözü kesilen kızla rastlaşır daha sonra dönüp kızı alır, otuz gün eğlence, kırk gün toy düzenleyip eğlenirler (Yıldırım, 2012, s. 726). Alibek Batır'da, Alibek'in henüz doğmadan komşularının kızı Akbilek ile sözü kesilmiştir (2017, s. 136).

Beşik kertmesi ile kızın rızasının da gözetilmediği olur. Kız, babası yahut abisi tarafından evlendirilir, kimi zaman da eş adayını tarafından kaçırlır. Tezcan'a göre kaçırmak, erkek tarafı için yiğitlik, güç gibi asli değerleri kanıtlayan bir fırsattır (2003, s. 38). Akbilek Kız-Turğın Bala'da, Kempir kızı Tapaltes'i Turğın Batır'a verir (Yıldırım, 2017, s. 96). Koyş Batır Destanı'nda Han güzel kızını başlık karşılığında başka bir hanın oğluna vermek ister lakin kızı kaçırlar (2012, s. 480).

Türk destanlarına paralel biçimde erkek için çok eşlilik -polijini- mümkünken kadın için -poliandri- mümkün görünmemektedir. Sadece bir yerde çok kocalılık -destancının yahut müellifin hatası olarak düşünülebilir zira Türk toplumunda çok kocalılık yoktur- fikren zikredilir ama hayata geçirilemez. Erkemaydar'da, Erkemaydar üç kız kardeşe evlenir (Yıldırım, 2017, s. 257-258). Nanbatır'da, Nanbatır'ın âşık olduğu kızı görünce âşık olan Temirbatır ve Suvbatır, ikisi, kızı ortak eş olarak almak isterler (2017, s. 469).

Çocuk/Çocuksuzluk

Masallarda, Türk destanlarında olduğu gibi çocuksuzluk önemli bir temdir ve çocuğu olmayan yaşlı anne ve baba türlü pratikler ile bu sorunu aşmaya çalışırlar. Neticede biyolojik manada güç olan bir durum gerçekleşir ve kahramanın yaşı geçkin annesi ona hamile kalır. Doğacak olan bu kahraman Çobanoğlu'na göre, destan geleneğinin baştan sona bütünleyen en önemli süreklilik unsurlarından birisi hatta birincisidir (2011, s. 101-102). Alibek Batır, bu problem durum ile başlar. Çocuksuzluğa çare olarak zengin adam ve hanımı Allah'tan çocuk murad etmek için dokuz deveye dokuz yük yükler. Yıllarca evliyâları dolaşır, kabirlerde dua ederler; lâkin bir çözüm bulamazlar. Yıkık, eski, yarım bir türbe görürler, artık yaşlanan adam oraya varmak istemez, eşi türbeye varır, bir veli zat türbede zikir çekmektedir, yaşlı kadına derdini sorar, kadın için dua eder, ona bir oğlu iki kızı olacağını ve adlarını: Alibek, Kanıkey, Totay koymasını emredip gözden kaybolur (Yıldırım, 2017, s. 127-128). Jartı Töstik, ihtiyar bir anne ve babanın çocuksuzluk sorunu ile başlar (2017, s. 304). Kökjan Batır ile Ejderha da çocuksuzluk temi ile başlar (2017, s. 383). Tumarbas Batır'da, bir zenginün üç eşi var lakin hiç çocuğu olmaz (2017, s. 474). Alpamıs'ta da çocuksuzluk temi ve çözüm arayışı vardır (2012, s. 298). Alibek Batır'da zengin yaşlı kadın, dokuz ay dokuz gün sonra bir oğlan iki kız doğurur, Alibek ve Kanıkey ile Totay (2017, s. 129-130). Karabatır'da, Karabatır yaşlı bir adamın çocuğudur (2012, s. 799).

Çocuğu olmayan anne ve baba toplum tarafından dışlanır. Dışlanma ifadelerinde dahi kız ve erkek çocuğa toplumun bakış açısındaki farklılığı görmek mümkündür. Toplumun da beklediği, muştı verilecek olan çocuk erkektir. Yalnızca bir masalda - Duvdar Kız- beklenen çocuk kızdır. Zengin Han çocuk özlemine yeni doğan kızıyla dindirir, onun doğumu şerefine bir koyun keserek toy yapar (Yıldırım, 2017, s. 234). Bu problem durum aileyi öylesine kuşatır ki anne adayı kadının Allah'tan tek isteği üzerlerinde olan "nesilsiz" adının kalkmasıdır. Kazak kahramanlık masallarında neslin sürekli olması adına, çoluk çocuğun neslin çok olsun anlamında, bir alkış dahi vardır: "Örkenin össün" (Yıldırım, 2017, s. 581). Aslında mesele boyun başındaki beyin faniliği karşısında kendisinden sonraki nesil için toplumun bekasını sağlayacak bir başın gelip gelmeyeceğidir. Eğer beyin bir sonraki kuşak için halefi yoksa bu durum toplumun bekası için en önemli tehdittir (Yıldırım, 2018, s. 82). Millet, nasıl bir kahraman, nasıl bir baht, hangi hedefler, ne gibi arzular istemiş ve beslemişse, onları destanlarında gerçekleştirebilme (Kabaklı, 1985, s. 6) adına arzulanan kahramanı toplumsal bir tepki yoluyla adeta doğuma zorlar. Alibek Batır'da, çocuksuzluk halk tarafından da kabul görmemeye sebep olur: "Oğlu olana yer var/Kızı olana kıımız var/Oğlu kızı olmayanın/Bu toplulukta nesi var" (Yıldırım, 2017, s. 127). Jelkilek'te, Sarıbay evladı yok diye toya alınmaz; çünkü "Oğlu olana yer var/ Kızı olana eğlence var/ Oğlu olmayana yer yok/ Kızı olmayana eğlence yok" (2012, s. 333). Duvdar Kız'da, han toy tertipleter, yalnız çocuğu olmayanlara yer yoktur: "Oğlu olmayana oturacak yer yok, kızı olmayana kıımız yok" (2017, s. 233). Jelkilek'te, Sarıbay'ın eşi: "Allah bizi "nesilsiz" isminden kurtardı, bu bize yeter" der (2012, s. 336).

Anne ve bilhassa baba için çocuksuzluk, neslin kesilecek olması ihtimali dahi elem vericidir. Akbilek Kız-Turğun Bala'da, ava çıkan Bögen eşi Akborık'ın doğum haberini getireni muştulayacağını söyler. Bögen'in evlatsızlığından dem vurulur: "Bögen'in çocuk görmeyen talihsiz boynu..." Bögen Batır bu duruma isyan edip ağlar: "Allah'ım, kuyuya evlat vermiş/Bana niye vermedi!" Oğlu Turğun Batır'ı bilmeyen ve onu görünce yüreği, bütün vücudu titreyen, "Gözünden dökülen yaşlarla kederlenen çocuk sahibi olamayan Bögen" dir (Yıldırım, 2017, s. 89, 92, 94, 100).

Bu sebeplerden ötürü ava, sefere çıkmadan hatta düşman ile vuruşmaya girişmeden önce evlenilip murada maksuda ulaşmak elzemdir. Hatta bu bazen düşmanın rakibine akıl vermesi yoluyla gerçekleşir. Yalnız Yiğit'in Nesilleri'nde, Kalmuklar'dan Ertuyak'ın karşısına çıkan bahadır şöyle der: "Sen sağ salimken geri dön. Ben ölsem gözüm açık gitmez, ardında üç oğul, bir kızım var. Sen ölsem ardında kalan hiçbir şey yok, zürriyetsiz kalırsın. Memleketine var evlen, çocuk sahibi ol, dokuz yıl şart koşalım. O vakte kadar çoluk çocuk sahibi ol, ardımızda öç alacak çocuk kalsın". Ertuyak'ın oğulları Temir ve Şaşbay birbirlerine akıl verirler, Kalmuklar ile mücadeleye girmeden önce evlenmelidirler: "Ölüp gitsek soyumuzun kalmaması iyi olmaz" (Yıldırım, 2017, s. 726, 729). Tek Gözlü Dev'de, küçük çocuk abisine bekâr durmanın iyi olmadığını evlenmeleri gerektiğini söyler (2012, s. 748).

Doğurma-Doyurma ve Dua Etme

Kadının bir diğer vazifesi nesillerin devamını sağlayabilmek adına çocuk dünyaya getirmek hülâsa anne olmaktır. Demirel, analık görevinin Türkler arasında kadına büyük değer sağladığını, destanlarda onun ilâhi bir varlık, bir dişi Tanrı gibi düşünüldüğünü (1995, s. 87) vurgular. Gökalp'e göre bu düşünüşün sebebi; Eski Türk medeniyetinde kadınların yüksek hukuka mâlik olması mâderi batının Türklerde uzun müddet devam etmesinin neticesidir (1982, s. 239). Anne adayı kadından arzulanan ve beklenen çocuk ise tabiatıyla erkektir. Masal metinlerinde annenin dokuz ay on gün bebeğini dar karnında taşıma fiili de defaatle yinelenir, kadının bu vazifesi önemsenir. Kadın doğum yaparken çoğunlukla tektir, erkek ise avda yahut savaşta, bazen de esaret altındadır. Doğan çocuk genellikle tek erkek iken; erkek, bazen kız kardeşi ile beraber de dünyaya gelir. Baygulan'da, anne "dokuz ay, dokuz gün mihnet çekip, dar karnını genişleterek doğuran" şeklinde vasıflandırılır (Yıldırım, 2017, s. 176). Kerkula Atlı Kendebay masalında Kazankap'ın eşi hamile kalır, dokuz ay dokuz gün sonra doğum yapar (2017, s. 364). Kökjan Batır ile Ejderha'da, Kökjan Batır'ın annesi dokuz ay dokuz gün dolduğunda dokuz oğlan doğurur (2017, s. 383). Alpamış'da, Hızır'ın yardımı ile Analık'ın dokuz ay on günden sonra bir oğlu, ardından bir yıl sonra bir kızı olur (2012, s. 298). Jelkildek'te, Sarıbay'ın eşi hamile kalır ve bir oğlan bir de kız doğurur (2012, s. 334-335). Yalnız Yiğit'in Nesilleri'nde, Jalğız Yiğit'in eşi Janıl dokuz ay on günden sonra bir erkek çocuk dünyaya getirir. Ertuyak'ın aldığı eşi dokuz ay on gün sonra doğum yapar, adını Şambay (Şaşbay) koyarlar; sonraki yıllarda bir oğlu daha olur, onun adını da Temir koyar. Şaşbay ve Temir'in eşleri dokuz ay on günden sonra birer oğlan çocuk doğururlar, adlarını Nayzabay ve Kılış koyarlar (2017, s. 724, 727, 732). Karadön Batır'da, Karadön Batır'ın genç eşi dokuz ay (on) günden sonra bir oğlan doğurur (2012, s. 815).

Bir çocuk dünyaya getirmek o kadar önemsenir ki mezarda dahi olsa kadın rolünü tamamlayıcıdır. Kadının bu rolünü yerine getirememesi durumu ise erkeğin yeniden evlenmesine, ikinci hatta üçüncü bir eş almasına sebebiyet verir. Hatta erkek bu kusurundan ötürü eşini tehdit eder, ona vazifesini yapması için vakit tayin eder. Kadının doğuramaması ona ceza verme sebebi iken doğacak olan çocuk annenin kurtuluş yoludur. Köruğlı'nda, Begali şınsının eşinin mezarda çocuğu olur (Yıldırım, 2012, s. 355). Nanbatır'da, çocuğu olmayan Tobıkbay ava çıkarken eşine: "Ben avdan dönene kadar çocuk doğurmazsan seni bırakır başka eş alırım" der, üstelik çocuğun erkek olması şartını koşar (2017, s. 463). Tumarbas Batır'da zengin bir adam üç eşini de çocuğu olması için alır (2017, s. 474). Narik Batır'da Narik çocuğu olmadığından bir evlat edinir ve onu büyütür, lakin kendisinden olan çocuğu yok diye dövünür. Doksan yaşında iken muradına ermek için başlık ile bir fakirin Mendisuluv adında on altı yaşındaki kızını hatun alır (2012, s. 370). Karadön Batır'da, Karadön Batır'ın karısından çocuğu olmaz. Karadön bu sebepten bir zengin on altı yaşındaki kızına dünür olur, kızını alıp toy yapar. (2012, s. 813). Akbilek

Kız-Turğın Bala'da, Bögen eşi Akborık kendisine evlat veremeyince, iki köpek yavrusu doğurdu şeklinde haber alır, cezalandırılmasını ister. Kırk Batır, Akborık'ı Kula Su'daki adaya götürüp bırakırlar. Gerçek ortaya çıkar, Bögen Batır oğlu Turğın ve kızı Akbilek'i bulunca eşini nehirden alıp getirir (2017, s. 90, 101).

Toplum bu fikrine eş bir biçimde erkek kelimesine farklı manalar da yükler. Dilek'in bildirdiği Altay Türklerinde yeni doğan çocuğun cinsiyetinin gerekli mi -erkek-, gereksiz mi -kız- biçiminde öğrenilmeye çalışılması ve cinsiyete göre toy yapılması (1996, s. 51, 52) uygulamasına benzer fikri yapının anlatılarda toplum zihninde yer tuttuğu görülür: kız yenilgiyi, kaçışı temsil ederken; erkek zafer, galibiyet ve mücadeleyi temsil eder. Jelkildek'te, düşmandan kaçan Aztemir'e Jelkildek: "Kaçmak kadın işi" der. Tutsak düşen Jelkildek'in atını isteyen kızına Telegey: "Ne yapacaksın, sen erkek değil kızsın" der (Yıldırım, 2017, s. 337, 338). Köruğlı'nda, Begali sınışı mezarda doğan çocuğunu eyer yahut bebek ile kandırıp yakalayacaktır. Çocuk eğer kızsı bebekle oynayacak, erkekse eyer binip eyeri dövecektir (2012, s. 355). Er Tarğın'da, Tarğın Akjünis'e kız olsan da yoldaşım diye hitap eder (2012, s. 413). Koyşu Batır'da, Batır'ın kayınbabası kaçan düşmanın arkasından: "Kaçan düşmana kadın bey denilir." der (2012, s. 457). Hanşentay'da, Aynahan'ın kızını almaya giden Hanşentay kendisini bu yoldan çevirmeye çalışan Ak Kirpiş'e: "Evden erkek olarak çıkmıştım, dişi olarak mı döneyim?" der (2017, s. 283).

Erkek çocuk bu denli kutsansa da bir bahiste baba uğursuzluk sebebi olarak oğlunu gösterir. Alpamus'da, Alpamus'ın babası Bayböri başlarına gelen türlü felaketleri mallarındaki bereketin gitmesini oğlu Alpamus'ın doğumuna bağlar (Yıldırım, 2012, s. 298).

Doğuran kadın tabiatıyla doyurma fiilini de yerine getirmekle yükümlüdür. Sütün anne ile çocuk ve kardeşleri arasında duygusal bir bağ tesis ettiği görülür. Öz annesi olmasa dahi bir kişinin süt annesi ona ana mesabesinde, bu sebepten süt anne öz anneden ayrı tutulmayıp saygıda kusur edilmez. Erkemaydar'da, kardeş olma bahsi annenin rolü ile birleştirilip "bir karında yatıp bir göğüsten emişmek/dar karında yatışan aynı göğüste emişen" şeklinde anlatılır (Yıldırım, 2017, s. 252). Hanşentay'da, yaşlı bir kadın bir çocuğu emzirerek kendi evladı yapar. Süt emziren ile emen arasında duygusal bir bağ oluşturur, çocuk anne yerine koyduğu yaşlı kadının sözünü dinler. Çocuğa süt annesi isim verir: "Hanşentay" (2017, s. 280, 281, 282).

Dünyaya çocuk getirme gibi kutsal bir vazife ile donatılmış kadın anne olunca yüce bir makama erişir. Annelik makamında onun ile Yaradan arasındaki perde kalkar ve duası makbul olur. Kadın, eşi ve çocuklarına bu yolla da yardımcı olur. Hanşentay'da, Hanşentay'ın anasının duası ile Hızır yardıma gelir ve Yedi başlı Jalmavız'ı öldürür (Yıldırım, 2017, s. 293).

Ad Koyma

Türk kültüründe ad koyma ve alma insan hayatının önemli geçiş ritüellerindendir. Ad kazanma kişinin layık olması ile mümkün olabilirken, ad koyma da belirli kişilerin, bilhassa bilge/bilici ihtiyarların vazifesi idi; zira verilen ad kişinin marifetini ve kaderini etkileyen kodları içerisinde barındırırdı. Vahapzade, ulu ecdadımız Oğuzlar'ın doğan çocuğa derhal ad vermediğini; onların akidesine göre çocuğun adı bağış almayıp kazanması gerektiğini bildirir. Çünkü kendi marifeti ile ad kazanamayan, ada layık sayılmazdı (1985, s. 24). Bir genç savaşta ve avda yiğitlik gösterdikten sonra babası bütün boyu toplar, büyük düğün yaparlardı. Gencin gösterdiği yiğitlik takdir edilirse, boyun kâhini ona bir ad verir, genç de boyun gerçek üyesi olurdu (İnan, 1998, s. 232).

Ad kazanma ve adın marifet ile doğrulanması bu denli önemsenirken ad koymak da toplumsal rollerden birisi idi. Burada kadın gayet tabii çocuğuna ad koyma görevini üstlenebilir, kimseden izin yahut talimat almadan evladına dilediği bir adı verebilir. Jartı Töstik'te, henüz doğan çocuğunun adını annesi koyar: Jartı Töstik (Yıldırım, 2017, s. 305). Kökjan Batır ile Ejderha'da dokuz oğlan doğuran Kökjan Batır'ın annesi dokuzuncu oğlunun adını Kökjan Batır koyar (2017, s. 383). Tumarbas Batır'da, zengin adamın bir eşi Baybişe çocuğunun adını Tumarbas koyarken kuması olan kadın ise Baytas koyar (2017, s. 474).

Erkek de evladına yahut torununa ad verebilir. Fakat onun ad vermesi kadınınkinden farklı olarak toy eşliğinde olur. Yerine getirdiği bu rolün toy eşliğinde gerçekleşmesi toplumsal cinsiyet/kadın-erkek cinsiyet değeri ayırımında dikkate değer bir durumdur. Üstelik doğan çocuğun cinsiyetine göre de toplumsal refleksler değişkenlik gösterir. Erkek çocuk muştusu beklenen iken kız çocuğun olması alelade bir durummuş gibi karşılanır. Toplum, baba hatta anne erkek çocuk beklentisi içindedir. Erkek çocuk babanın en büyük hayalidir. İki kız bir erkek çocuk dünyaya getirmek üzere olan anne dahi aşerdiğini erkek çocuğu üzerinden söylerken, iki veya daha fazla bebeğin dünyaya geldiği durumlarda ilk olarak erkek çocuk doğar. Nanbatır'da, Tobıkbay halkı toplayıp toy ile birlikte oğlunun adını -Nanbergen- koyar (Yıldırım, 2017, s. 464). Narik Batır'da, Hamile eşi Mendisuluv'u evlatlığı Kul Şora'ya emanet eden Narik, eğer oğlu olursa gelip kendisinden müjde istemesi, kızı olursa da normal şekilde gelmesini tembihler. Kul Şora Narik Batır'a anasının oğlan doğurduğu müjdesini getirir. Narik Batır bunun karşılığında onu azad etmek ister; çünkü Narik Batır'ın tek hayali oğlunun kendisine bir defa "baba" dediğini duymaktır (2012, s. 372, 373). Alibek Batır'da, zengin adamın yaşlı karısı aslan eti aşerir; evliya kadına -ikisi kız- üç çocuk müjdelemiştir; lâkin yaşlı kadın; erkek çocuğu zikrederek eşine aşerdiğini haber eder. Önce Alibek doğarken sonra iki kız Kanıkey ve Totay dünyaya gelir (2017, s. 128-129, 130).

Var olan kadın-erkek ayrımı esasen her kültürün kendisini koruyacak ve varlığını devam ettirecek insan tipini yetiştirmeye çalışmasından da kaynaklanır. Zirâ atlı-göçebe hayat süren eski Türk toplumu, tehlikeler ve güçlüklerle dolu doğal bir çevre içinde yaşıyordu. Üstelik bu hayat tarzında savaşlar ve akınlar, hayatta kalabilmek ve hayatı devam ettirebilmek için kaçınılmaz bir faaliyetti. Bu sebepten, toplum ve devlet hayatında cesur-kahraman insanlara son derece ihtiyaç duyulmaktaydı. Çünkü tehlikeler ve güçlükler, onların cesareti ve kahramanlığı sayesinde alt edilebilmekteydi (Koca, 2011, s. 459-460).

Bu doğrultuda erkek çocuk kendisine verilecek vazifeleri işaret eder biçimde çeşitli sembollerle dünyaya gelirken kız çocukta bu durum görülmez. Alibek Batır'da, Alibek elinde altı karış selebesi -savaşa kullanılan ucu sivri, keskin ve büyük bir tür bıçak- ile doğarken kız kardeşleri Kanıkey ve Totay'da olağanüstülük yoktur (Yıldırım, 2017, s. 130).

Hal böyle iken ikiz yahut art arda doğan çocuklardan erkeğe isim toylarla verilirken kız çocuğa isim verme gereği duyulmaz. Hatta bir anda peyda olan Hızır dahi erkeğe ad verirken kız çocuğuna ad vermeden gider. Alpamıs'da, Hızır'ın yardımı ile Analık'ın bir yıl arayla bir erkek bir kız çocuğu olur. Hızır sadece oğlana ad koyar: Alpamıs Batır (Yıldırım, 2012, s. 298). Jelkildek'te, Sarıbay'ın eşi bir erkek bir de kız doğurduğu halde Aztemir gelip sadece Sarıbay'ın oğluna ad verir: "Yedi yaşında Jelkildek" (2012, s. 334-335). Yalnız Yiğit'in Nesilleri'nde, Jalğız Yiğit ölmeden önce arkadaşına hamile eşine iletmesi için vasiyetini bildirir: "Kız doğursa ismini kendisi bilir... Oğlan doğursa çocuğun adını Ertuyak koysun" (2012, s. 723-724). İki eşi olan zengin bir hanın çocuksuzluk problemi ile başlayan Altın Aydar'da, sefere çıkan han,

eşlerine kendisi dönünceye kadar ne yapacaklarını sorunca; büyük eşi altından bir ev inşa edeceğini, küçük eşi ise bir oğlan ve bir kız doğuracağını, erkek çocuğun adının da Altın Aydar olacağını söyler. Altın Aydar bala padişah olur; ancak kız kardeşin akıbetinden bir haber verilmez (2017, s. 149, 152). Duvdar Kız'da, Töstik Batır, annesine eşi Duvdar Kız erkek çocuk doğurursa adını Altınbay koymasını tembihler (2017, s. 239).

Günümüzde de doğan çocuk erkekse, evde büyük bir sevinç hüküm sürer, halbuki kız olduğu zaman kayıtsızlıkla karşılanır (1956, s. 485); hatta oğlan çocuk tek ise bazan kız kardeşinden ve hattâ anasından yüksek tutulur (Radloff, 1956, s. 485).

Akıl Verme

Türk sosyal yaşantısında bir nevi zorunluluk arz eden bahadırılık ön planda görünse de güç, akıl ile kullanılmaz ise başarısızlıktan ziyade toplum-aile ve bireyi tehlikeye düşüren bir unsur olabiliyordu. Kadının belki de en güçlü ve neticeyi tayin edecek yönü burada ortaya çıkıyordu. Öyle anlaşılıyor ki kadının öne çıkan ödevlerinden birisi akıl vermektir. O, akıllı ile kimi zaman eşine, kimi zaman kardeşine, kimi zaman da babasına yol gösterip ışık tutar. Onları düştükleri çıkmazlardan kurtarır. Toplumsal bir kabul haline gelmiş bu durum -kadınların daha akıllı olduğu gerçeği- erkeklerin diliyle de tasdik edilir. Kadının akıllı ile yol almayan erkek ise sıkıntılarla boğuşmak zorunda kalır. Akbilek Kız-Turğın Bala'da, Mıstan Kempir'in kuyuya attığı Akborık'ın iki çocuğunu kurtarmak isteyen hocayı erkek çocuk öldürmek istese de kız kardeşi ona akıl verir ve bu işten onu vazgeçirir, hocaya kendilerini kuyudan çıkarmaları karşılığında su vereceklerdir. Aynı masalda Tapaltes, eşi Turğın Batır'a annesine nasıl davranması gerektiği ve ondan ne istemesi gerektiği konusunda akıl verir. Turğın da eşinin fikrine uyar (Yıldırım, 2017, s. 89-91, 96). Erkemaydar'da, Erkemaydar kız kardeşi Narancan'a bayanların daha akıllı olduğu söyler ve ondan çare diler (2017, s. 254). Köruğlı'nda, Köruğlı ve eşini Mıstan Kempir kımız ile sarhoş edip esir alır. Esir düşen Köruğlı'na eşi Ak Dinas kurtulması için yol gösterir, akıl verir (2012, s. 360, 361). Alaman ile Jolaman'da, Alaman'ın ikinci eşi çok akıllı ve bilge imiş, oğlu ve eşine akıl vererek onların Jalmavız Kempir'i öldürmelerini sağlar (2012, s. 434-435). Duvdar Kız'da, Duvdar Kızı dinlemeyen kocası Töstik Batır türlü belalara düşer (2017, s. 239-242).

Anlatılarda akıllı ile yol gösteren-ışık tutan-baştan bela savuran olsa da; Türk destanlarında kadın tipler, merkezi kahramanın yanında yer alan, tehlikeli durumlarda onlara yardım eden, hatta kahramanlarla birlikte at çapan, yay kuran, güreşen ve savaşan ama hep ikinci plânda olan tiplerdir (Özkan, 1992, s. 298).

Başlık-Çeyiz-Toy Verme

Evliliğe atılan önemli adımlar birisi olan ve Dîvânu Lugatî't Türk'te kalın (Kaşgarlı Mahmud, 2015, s. 498) olarak geçen başlığa çok sık rastlanmazken, kıza talip olan erkek bir nevi başlık yerine geçer biçimde kızın babasını yahut milletini topyekûn bir tehlikeden kurtararak evliliğe layık olduğunu ispatlarken başka bir masalda kendisinde oldukça küçük bir kıza almak isteyen kahraman kızın fakir babasına başlık verir. Kambar Batır'da, Han Azimbay; kızı Nazım Suluv'u istediği kişiye başlıksız vermek ister (Yıldırım, 2012, s. 291). Narik Batır'da çocuğu olmayan Narik, doksan yaşında iken muradına ermek için başlık ile bir fakirin Mendisuluv adında on altı yaşındaki kızını hatun alır (2012, s. 370). Koysı Batır Destanı'nda Han güzel kızını başlık karşılığında başka bir hanın oğluna vermek ister lâkin kıza kaçırırlar (2012, s. 480).

Evlenen kızın baba ocağından kendisiyle getirdiği malların genel adı olan çeyiz; çoğunlukla evde, gündelik işlerde kullanılan eşyalardan müteşekkilen, bazen de kızın anne-babasından kalan mallardan kendisine düşen paydır. Çeyizin zengin oluşu kızın ve ebeveynlerinin gurur kaynağı iken onun yeni kurulan ocakta elini güçlendiren bir

unsurdur. Evlenme çağına gelince toplum ve ebeveynlerince değerli görülmeye başlayan kız çocuğun çeyizi için kızın babası kimi zaman en değerli şahsî eşyalarını dahi kızına vermekten geri durmaz. Duvdar Kız'da, evlenen kızına çeyiz olarak tüm yılkları vermek isteyen Zengin Han, kızı ne isterse vermeye razıdır; hatta kendi yay ve okunu da kızına verir, çünkü ok ve yayı kızından kıymetli değildir (Yıldırım, 2017, s. 235-236).

Toy ise erkek evinde yapılan eğlence (Artun, 2014, s. 464) olarak tanımlanır. Toyun esasen erkek evinde olması durumu dahi kız çocuğun ikinci plânda olduğuna delalet eder. Erkek çocuğun doğum, sünnet, avdan ve seferden yurda dönme, esaretten kurtulma, evlilik gibi hayatının tüm geçiş dönemlerinde beşik toyu, sevinç toyu, sünnet toyu, evlilik toyu gibi geniş katılımlı toylar mevzu bahistir. Kendilerine özel toy yapılması mevzusunda da kızlar açısından arka plâna itilmişlik vardır. Nanbatır'da, Tobıkbay avdan döndüğünde yeni doğan oğlu için beşik toyu yapar ve oğluna ad koyar (Yıldırım, 2017, s. 464). Köruğlı'nda, Begali çocuğa mezardan çıkan Köruğlı koyar ve dokuz gün toy, on iki gün eğlence yapar (2012, s. 356). Yalnız Yiğit'in Nesilleri'nde, Jalğız Yiğit'in eşi Janıl bir erkek çocuk dünyaya getirir, halkın da geniş katılımıyla sevinç toyu yapılır, adı da vasiyete uygun biçimde yaşlı bir adam tarafından koyulur, yaşlı zata bir kısrak sürüsü ve bir sürü eşya verilir (2012, s. 724). Alibek Batır'da, bir zengin oğlunun sünneti için "dumanı bulutlara karışan gök ala tütün, kara kurt gibi kaynaşan mal, kalabalık halk ve sağa sola koşuşturan bir sürü insan" ile birlikte büyük bir toy tertip ettirir. Türlü badireler atlattıktan sonra yurda dönen Alibek ve eşi Akbilek'in şerefine anne ve baba toy tertipletirken, kız kardeşleri Kanıkey ve Totay'ın bu anlamda hiç yeri yoktur (2017, s. 127, 137-144).

Duvdar Kız'da, çocuksuzluk çeken Zengin Han'ın, kızı olunca bir koyun keserek toy yapması (Yıldırım, 2017, s. 234) dışında kız çocuk için ise toy yalnızca evlilik sebebiyle gerçekleşir. Kadının birey olarak tanındığı ilk merhale evliliğidir. Kız toyu Türk destanlarının aksine erkek toyu kadar uzun ve geniş katılımlı gerçekleştirilir. Üç günden kırk güne kadar çeşitli yarışmaların da eşliğinde sürebilen bu oyun ve toylarla birlikte, kızın babası tarafından kız için inşa ettirilen saraylar, kıza verilen hizmetkarlar, hazineler, yılkları, değerli mücevherat, sayısız mal ve değerli eşyalar yani çeyizi de zikredilir. Kızın babası tarafından çadır diktirme geleneği Türk destanlarında olduğu gibi burada var olsa da çadırın herhangi bir fonksiyonu zikredilmez. Deldaş Batır'da, Sıyrılıbay Han evlenen iki büyük kızı için değerli taşlarla süslü saray inşa ettirir (Yıldırım, 2017, s. 210). Hanşentay'da, Aynahan, kızına altmış ala baş atan, kırk kız ve kırk yiğit verir, kızına üç gün kadar toy yapar (2017, s. 290). Mamay Batırın Hayali'nde, Mamay Batır kızı Biykeş'in çeyizini ve toyunu hazırlar, başına çadır diktirir, sayısız mal verir (2017, s. 450). Kambar Batır'da, Han Kambar Batır'a kızını verir, at yarıştıırıp toy yapar, Kambar'a bir sürü yılku verir (2012, s. 292-293). Jeztırnak'da, Şora Batır kızının düğünü için kızına otuz gün oyun, kırk gün toy yapar (2017, s. 334). Kerkula Atlı Kendebay'da, Han küçük kızını gösterdiği yararlılıklardan dolayı Kendebay'a verir ve otuz gün oyun, kırk gün toy yapar (2017, s. 373-374). Tek Gözlü Dev'de, padişah bütün memlekette kırk gün düğün kırk gün eğlence düzenleyerek kızını yiğitle evlendirir. Padişah bir sürü hazineyi de kırk deveye yükleyip kızı ile birlikte yollar (2012, s. 749). Karadön Batır'da, Karadön Batır'ın oğlu Kanışpen Batır han kızı güzel Künikey'i bir sürü çeyizle birlikte alır (2012, s. 823-824).

Miras

Ölen bir kimseden yakınlarına kalan mal ve mülk (MEB, 2002, s. 1990) olan mirasın kalacağı çocuk olması önemlidir çünkü ebeveynler mirasın başkalarına kalacağı endişesi taşır. Mirasın kaldığı çocuk genellikle erkektir. Mallar ve iktidarın devri erkek çocuğa yapılır. Kız çocuk bu paylaşımında zikredilmez. Burada erkek çocuğun bir rolü daha ortaya çıkar; o da ailesinden kalanlara -mal, mülk, iktidar, millet- sahip çıkmaktır.

Alpamıs'da, Alpamıs'ın Analık adlı annesi çocuğu olamamasını mallarının yâda -gayrıya-kalması ihtimalini dert edinir (Yıldırım, 2012, s. 298). Akbilek Kız-Turğın Bala'da, Bögen Batır mirasını oğlu Turğın Batır'a bırakırken kızı Akbilek bahis konusu dahi değildir: "Turğın için çadır diktirerek ona hissesini vermiş ve bu dünyada gözü arkada kalmamış" (2017, s. 101). Bayğulan'da, zengin bir babanın iki erkek, bir kız evladı vardır. Baba vefat edince kalan mal ve mülkü erkek evlatlarının eline bakmaya başlar. Bayğulan, bir kız kardeşi olduğu halde, erkek kardeşine "Ağabey ölse erkek kardeş miras, kalan mala mülke sen sahip olacaksın" der (2017, s. 172, 176).

Eve Gelenleri Konuklama

Evi çeviren, evin düzenini sağlayan, kocasına hizmet eden, çocuklarını büyüten ve misafirini en iyi şekilde ağırlayan bir aile üyesi (Uçar, Doğruer, 2016, s. 94-107) olarak kadının bir ödevi de eve gelenleri ağırlamak ve konuklamaktır. Yedirilen yemek konuklar ve ev sahibi arasında bir bağ tesis eder ki Elçin'in "tuz-ekmek hakkı" olarak aktardığı bu bağ; dostluk, vefa, arkadaşlık, sadâkat, insanlık, samimiyet, merdlik ve dürüstlük... gibi türlü kavramları içine alan zengin bir klişedir. Hatta bu deyim Türkler arasında bir yemin ve nâmus sözü hükmünde ve değerinde (1997, s. 457, 464) olmuştur. Bayğulan'da, kız kardeşin masalda rolü avdan dönen Bayğulan'ın karşılamaktır (Yıldırım, 2017, s. 174-175). Akbilek Kız-Turğın Bala'da, Turğın bala ava giderken Akbilek kız evde yemek yapmakla meşguldür (2017, s. 93). Altın Aydar'da, erkek çocuk avda iken kız çocuk evde oturuyor (2017, s. 149). Kerkula Atlı Kendebay'da, Kazankap kuş avlarken, eşi ağ dokuyup yama yamar (2017, s. 364).

Bekar yahut evli kadının evde oturması, çok gezmemesi ve ev işleri ile meşgul olması beklenir. Aksi durumlarda cezalandırma yahut zora başvurulduğu olur. Karaüyük'de, kızın ayakları sağa sola çok gitmesinden ötürü abisi tarafından zincirle bağlanmış, ağzı da abisi olmadan yemek yiyor diye çatal iğneyle iğnelenmiştir (Yıldırım, 2017, s. 346).

Yas Tutma-Ağıt Yakma

Acı, elem, ıstırap veren bir olayın ardından yakılan ağıt ve onun ritüel haline gelmiş, türlü pratikleri de içeren biçimiyle yas tutma, fertlerin her birinin tek tek değerli olduğu atlı göçebe kültürü ve sonrasında yerleşik yaşama dönülse dahi çok olmanın, iri ve diri olmanın bereket addedildiği Türklerde, kadın erkek ayrımı olmaksızın hep var olmuştur. Kadın, ailenin esir düşen yahut vefat eden bireylerinin arkasından ağıt yakıp göz yaşı dökerek; erkeğin de acı durumlar karşısında yas tutup ağıt yaktığı, ağladığı görülür. Jelkildek'te, Jelkildek'in kanlı gömleğini gören kız kardeşi ağlar (Yıldırım, 2012, s. 339). Esekmergen'de, Esekmergen'in arkasından annesi çocuğunu düşünerek gece gündüz gözyaşı döküp durmadan ağlar (2012, s. 682). Jelkildek'te, yurduna dönen Aztemir babası, annesi, eşi, kız kardeşleri ve erkek kardeşi için yedi gün yedi gece ağlar, uyuyakalır (2012, s. 332). Karabatır'da, kaçırılan Karabatır'ın arkasından anne, baba ve kız kardeşi ağıt yakıp ağlarlar (2012, s. 801-802).

Sonuç

Kazak Kahramanlık Masallarında, toplumun fertlere yüklediği rollerin en önemseneni ve değer verileni, hususen erkek egemen bir toplum ve yaşam şartları gereği bahadırılıktır. Bu sebepten tıpkı Türk destanlarında olduğu gibi çalışmaya konu olan anlatılarda da kahramanlar ekseriyetle erkektir.

Erkek çocuk doğum muştusu ile beraber toylara konu olan ve beklenen kişidir. Sorunları çözecek, birey-aile ve hülasa milleti kurtaracak olan odur. Toplum çeşitli pratiklerle onu doğmaya adeta zorlarken onun olmaması olay örgüsünü kilitler.

Bahadırılık ise onun en belirgin vasfıdır. Bu nedenlerden ötürü kahramanın bebekliği hiç olmazken, çocukluğu ise göz açıp kapayıncaya kadar geçer. Bahadırılığın bir göstergesi olan ava çıkmak ve avlanmak da önemlidir. Av, kahramanın hem meziyetlerini canlı tutar hem de olay örgüsünün oluşmasına katkıda bulunur.

Türk masallarında var olan kadının rolü² ise; arkaik destan olarak da bilinen kahramanlık masallarında epik anlatının etkisi ve olay örgüsünün farklı cereyan etmesi ile çeşitlenerek devam eder. Kimlikli bir birey olarak tanınmayan kız çocuk evlenme çağı gelince değer kazanır, evlenme çağı gelince kendi kendisine ad koyması bu bağlamda dikkate değer bir durumdur. Ayrıca güzel olmak -her ne kadar kendi inisiyatifinde olmasa dahi- kız açısından bir nevi zorunluluktur öyle ki metinlerde çirkin kıza rastlanmaz. Bir masalda kızın iyi bir hatip olması da onu çekici kılar. Evlenmenin akabinde dar karında dokuz ay on gün kahramanı taşımak, dünyaya beklenen/muhtulan çocuk getirmek ve doyurmak da onun ikincil vazifesidir. Kız çocuk böylelikle başka bir ocağın sürdürücüsü yahut temel manada kurucusu rolünü de üzerine alır. Eve gelenleri ağırlamak, gündelik işleri yerine getirmek, zaruret halleri dışında evde oturmak-çok gezmek, az konuşmak, iffetini korumak gibi temel bazı görevleri de vardır. Bunlardan en mühimi ise -aksi bir halde cezası kesin (ölüm) olan- iffetini muhafaza etmektir. Diğer ödevlerini yerine getirmemesi halindeyse kadın, eksikliği cinsiyetine bağlanarak affedilir.

Kadınlar da aile bireylerini bilhassa olağanüstü varlıkları alt ederek güçlerini sergilerler. Hatta kadının kendisi, birçok zorluğu ve mücadeleyi başarı ile atlatan erkeğin bahadırılığını, karşısına dikilerek sınamak ister. Ancak onların asıl meziyeti ve güçlü tarafları akıllarıdır. Akılları ile çıkmaza düşen erkeğe yol gösterir, onun başarısında asıl etken rolü oynarlar. Onu dinlemeyen erkek ise türlü musibetler ile uğraşır. Erkeklerin dili ile de tasdik edilen ve toplumsal bir kabul haline gelmiş kadınların daha akıllı olduğu vurgusuna sıkça rastlarız. Anne olan kadının manen de güçlendiği ve duasının makbul olduğu da görülür.

Toy verme ve adına toy düzenlenme hususunda da hayatının tüm geçiş dönemleri ile birlikte erkek, kadına göre ön plândadır. Bir masal dışında kız çocuğuna evleninceye kadar hususi toy yapıldığı görülmez. Evlilik toyunda ise Türk destanlarının aksine hem gün ve katılımcıların sayısı hem de toyun gösterişi bakımından kız veya erkek çocuk ayrımı yapıldığı görülmez.

Başlık geleneksel manada yalnızca üç yerde görülürken çeyiz kız çocuğuna tanınmış bir hak olarak görülür ve özellikle kızın babası yahut abisi tarafından hazırlanır. Burada sadece çeyiz değil aynı zamanda kızın mirastan payına düşecek olan mallar da ona devredilir. Çeyizin içeriğine bakılacak olursa kızın özel isteklerinin de aile büyüklerince geri çevrilmediği görülür.

Miras mevzubahis olunca -çeyiz dışında- mal, mülk ve yönetimin devri de tamamen erkek çocuğadır. Burada, sahip olunan maddi ve manevi değerlerin ele gideceği endişesi görülür; kız çocuğunun başkasının ocağını sürdüreceği fikri de bu düşünüşün temel nedenlerindedir.

Bir olmanın, iri olmanın ve diri olmanın bozkırın yaşam şartları açısından önem arz etmesi, her kaybın toplum için acı bir netice olması demektir. Ölen yahut esir düşen kişilerin ardında yas tutup ağıt yakmak, göz yaş dökmek yalnızca kadının değil aynı zamanda hiçbir ayırım olmaksızın erkeğin de rolüdür.

² Türk masallarında ve sair milletlerin masallarında kadının konumu ile alakalı bkz. Ölçer, 2003; Sezer, 2010; Köseleler, 2009.

Çağımızda toplumsal cinsiyet algısında³ sosyolojik manada tutum ve tavır değişiklikleri gözlenirse de sözlü yahut yazılı Türk halk yaratmalarında maskülen karakter özelliği taşıyan kadın; statü kazanırken, bedensel ve ruhsal manada feminen karaktere uygun biçimde hareket ettiğinde toplumda kendisine yer bulamaz. Bu durum, Orta Asya'da uçsuz bucaksız bozkırlarda yaşayan Türklerin hem geçim kaynaklarının hayvancılık olması hem de iç ve dış düşmanların varlığı; yani siyasi, sosyal ve ekonomik yaşam şartları gereği güce ihtiyaç duyması ile açıklanabilir. Lakin Türk Destanlarında kahramanı kadın olan anlatılarda fiziki ve fikri manada erkeklerden aşağı kalmayan kadın kahramanın kendisinden daha zayıf bir karakter gösteren abisinin atının önüne geçecek olan atını durdurması⁴ ve masallara karşılaşılan benzeri fiil ve tutumlar, kadının toplum bilinçaltına paralel biçimde arka/ikinci plânda olduğu gerçeğini değiştirmez.

Hülâsa, Kazak Kahramanlık Masallarında toplumsal kabuller, yaşam şartları gereği şekillenmiş, sosyolojik manada gücü ve aklı, birey-aile-toplum-devlet sürekliliği adına arzulayan toplum; bunu erkek ve kadına ödevler biçiminde taksim etmiştir. Erkek ekseriyetle kurtarıcı ve neticeyi tayin edici kuvvetin temsilcisi iken; kadın onu dünyaya getiren, toplumun istek, beklenti ve ülküleri doğrultusunda yetiştiren, erkeği güçlü zekâsı ile harekete geçiren, tehlikelerden aklı ile kurtaran esasen bir ardıl kahraman rolü üstlenmiştir.

Kaynakça

- Aça, M. (2000). "Köne Epos" (Arkaik Destan) Kavramı ve Türk Halk Hikâyelerindeki "Âşıklara Mahsus Evlilik" Konusunun Kaynaklarından "Alplara Mahsus Evlilik". *Milli Folklor*, (47), 11-21.
- Aça, M. (2003). Türk Kahramanlık Destanlarının Öksüz-Yetim Bahadırları. *Milli Folklor*, (58), 67-75.
- Aktaş, E. (2011). *Hakas Destanları III*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Artun, E. (2014). *Ansiklopedik Halkbilimi/Halk Edebiyatı Sözlüğü Terimler-Motifler-Kavramlar*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Bayat, F. (2013). *Oğuz Destan Dünyası*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çobanoğlu, Ö. (2011). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Demirel, H. (1995). *Türk Destanlarında Güzellik-Destan-Masal ve Din Unsurları ile Yabancı Destanlarda Türk Kahramanları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dilek, İ. (1996). Altay Türklerinde Çocuğun Doğması ve Doğum Günü Kutlamalarına Dair Bazı İnanışlar. *Bilig*, (1), 51-55.
- Elçin, Ş. (1997). *Halk Edebiyatı Araştırmaları II*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, M. (2014). *Dede Korkut Kitabı-1*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Giddens, A. (2013). Cinsellik ve Toplumsal Cinsiyet (çev. İ. Yılmaz). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 478-527.
- Gökalp, Z. (1982). Türk Ailesinin Tekâmülü. Çay, M. A. (Hazırlayan). *Makaleler VII*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 238-240.
- Gökyay, O. Ş. (2007). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

³ Konu ile ilgili disiplinlerarası yaklaşımlar için bkz. Gültekin vd., 2013.

⁴ Aktaş, 2011, s. 58-96, 106-108.

- Gültekin, L. – vd. (2013). *Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları* (ed. Gültekin, L.; Güneş, G.; Ertung, C.; Şimşek, A.). Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları.
- İçli, G. (2008). *Sosyolojiye Giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- İnan, A. (1998). *Makaleler ve İncelemeler I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kabaklı, A. (1985). Destan Milletın Rüyası. *Türk Edebiyatı Destan Özel Sayısı*, (145), 4-6.
- Kaplan, M. (1979). *Oğuz Kağan Destanı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, M. (2006). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kâşgarlı Mahmud (2015). *Dîvânü Lügâti't-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*. (Hz. Ercilasun, A. B., Akkoyunlu, Z.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Koca, S. (2011). *Oğuz Kağan Destanının Türk Kültür Tarihi Bakımından Değeri* (ed. Yeşil, Y.). Dede Korkut ve Geçmişten Geleceğe Türk Destanları Uluslararası Sempozyumu. Ankara: TÜRKSOY, 455-488.
- Kottak, C. P. (2008). *Antropoloji İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış* (çev. S. N. Altuntek, B. Aydın Şafak, D. Erdal, Y. S. Erdal, S. Eroğlu, E. G. Ersoy, S. Özbek, S. Özbudun, Ş. Pala, G. Uysal). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Köseler, F. (2009). *Okul Öncesi Öykü ve Masal Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Olgusu*. Yüksek Lisans Tezi. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi SBE.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2002). *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Ozankaya, Ö. (1984). *Temel Toplum Bilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Ölçer, E. (2003). *Türkiye Masallarında Toplumsal Cinsiyet ve Mekân İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özkan, İ. (1992). Nözügüm Destanı. IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri. Ankara: Devran Matbaası, 297-304.
- Radloff, W. (1956). *Sibirya'dan I*. (Çev. Temir, A.). İstanbul: Maarif Basımevi.
- Reichl, K. (2011). *Türk Boylarının Destanları* (çev. Metin Ekici). Ankara: TDK Yayınları.
- Rice, F.P. (?). *Intimate Relationships, Marriages, and Families*. California: Mayfield Publishing.
- Sezer, M. Ö. (2010). *Masallar ve Toplumsal Cinsiyet*. İstanbul: Evrensel Basım Yayım.
- Şahin, H. İ. (2012). Türk Destanlarındaki Aile Algısı Üzerine Bir Değerlendirme. *Karadeniz Araştırmaları*, (33), 117-137.
- Tezcan, M. (2003). Türk Kültüründe Kız Kaçırma Geleneğinin Antropolojik Çözümlemesi. *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, 2 (6), 41-48.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uçar, İ.; Doğruer, N. (2016). Kazak Türkçesinde Aile Bireyleri ile İlgili Atasözleri Üzerine Bir Çalışma. *Teke*, 5(1), 94-107.
- Vahapzade, B. (1985). Dede Korkud'u Okurken. *Türk Edebiyatı Dergisi Destan Özel Sayısı*, (145), 23-25. (akt. Schmade, H. A.).
- Yaşın Dökmen, Z. (2012). *Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Yıldırım, S. (2012). *Kazak Türk Folklorunda Epik Anlatmalar (İnceleme-Metin)*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi SBE.
- Yıldırım, S. (2017). *Kazak Kahramanlık Masalları*. Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi.
- Yıldız, M. (2018). Siyaset Felsefesi Açısından Dede Korkut Hikâyeleri. *Bilig*, (86), 65-88.